

ЕТНІЧНА МЕНШИНА ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРИ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Semeniv N. M. Ethnic minority as an element of the structure of inter-ethnic interaction / N. M. Semeniv // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 37. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 414–423.

N. M. Semeniv. Ethnic minority as an element of the structure of inter-ethnic interaction. The article is devoted to the concept of modern methods of researching ethnic minority for the formation and development of inter-ethnic communication, their application in practice and the study of inter-ethnic relations.

According to the article the object of the study of foreign and domestic scientists is considered to be psychological mechanisms that underlie ethnic minority of influence on the formation and development of inter-ethnic communication. The modern society is considered to need additional social and psychological research to study the unexplored ethnic minorities that remain in this field of psychology, leaving tremendous opportunity for scientists searching creative discovery.

In the article it is considered the perspective and the actual directions of the study of ethnic minority. It is noted that the structure of ethnic minority reflects the psychological aspects of inter-ethnic identity associated with different types of social relations in society. Much attention is given to characteristic discontinuity between the theoretical description of ethnic minority and their practical solutions applied in the study of ethnic relations as a field of scientific knowledge.

It is established that inter-ethnic communication in Ukrainian society has potentially dangerous elements of relationships between different ethnic minorities. The author comes to the conclusion that there is a need to develop the system of early prediction conflict situations and a model of the emergence and spread of conflicts. This system will effectively prevent the crisis states of interethnic relations with dangerous consequences.

Key words: ethnic relations, ethnic minority, inter-ethnic interaction, ethnic identification.

Н. М. Семенів. Етнічна меншина як елемент структури міжетнічної взаємодії. У статті розглянуто роль та значення етнічної меншини для формування та розвитку міжетнічних взаємин, дослідження етнічної меншини у практиці, вивчення міжетнічних відносин.

Встановлено, що об'єктом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених є етнічна меншина, її вплив на формування, становлення та розвиток міжетнічних взаємин, їх психологічний зміст та основні функції. Автором зроблено висновок, що сучасне суспільство потребує додаткових соціально-психологічних досліджень, щоб здійснити комплексне вивчення чинників існування етнічних меншин, їх значення в системі міжетнічних взаємин, тобто питання, які залишаються недослідженими в цій області психології, залишаючи великі можливості для вчених-психологів.

У статті розглянуто особливості формування етнічної меншини. Автором вказано, що структура формування етнічних меншин відображає психологічні аспекти міжетнічної взаємодії особистості, які пов'язані з різними видами соціальних відносин у суспільстві. Увагу приділено характеристикі етнічної меншини та практичним її дослідженням у галузі наукових знань соціальної психології.

Зроблено висновок, що існує необхідність розробки системи раннього прогнозування конфліктних ситуацій і моделі виникнення і поширення етнічних конфліктів. Ця система допоможе ефективно запобігати кризові стани в галузі міжетнічних відносин з небезпечними наслідками.

Ключові слова: етнічна меншина, міжетнічна взаємодія, етнічні взаємини, етнічна ідентифікація.

Н.М. Семенов. Этническое меньшинство как элемент структуры межэтнического взаимодействия. В статье рассмотрено роль и значение этнического меньшинства для формирования и развития межэтнических отношений, исследования этнических меньшинств в практике изучения межэтнических отношений.

Установлено, что объектом исследования многих зарубежных и отечественных ученых является этническое меньшинство, его влияние на формирование и развитие межэтнических отношений, психологическое содержание и основные социальные функции. Автором сделан вывод, что современное общество нуждается в дополнительных социально-психологических исследованиях, чтобы осуществить комплексное изучение факторов формирования и существования этнических меньшинств, их влияния на межэтнические отношения, которые остаются неисследованными в этой области психологии, оставляя большие возможности для ученых-психологов.

В статье рассмотрены особенности этнических меньшинств. Автором указано, что структура и особенности функционирования этнического меньшинства отражает психологические аспекты межэтнического взаимодействия, связанные с различными видами социальных отношений в обществе. Внимание уделено психологическим характеристикам этнических меньшинств и практическим их исследованиям в области научных знаний социальной психологии.

Автор приходит к выводу, что существует необходимость разработки системы раннего прогнозирования конфликтных ситуаций и модели

возникновения и распространения этнических конфликтов. Эта система поможет эффективно предотвращать кризисные состояния в области межэтнических отношений с опасными последствиями.

Ключевые слова: этническая толерантность, межэтническое взаимодействие, этнические отношения, этническая идентичность.

Постановка проблеми. На початку XXI століття проблема міжетнічних взаємин, взаємодії етнічних меншин і титульних етносів набула особливої актуальності у зв'язку з процесом глобалізації, що зіштовхує релігійні, національні й етнічні ідентичності різних культур і народів. Однією з основних цінностей громадянського суспільства є цінність етнічної толерантності до існуючих в суспільстві етнічних меншин. Проблема етнічної толерантності сьогодні – одна із центральних проблем як глобального, так і національного порядку.

Вивчення і теоретичне осмислення етнонаціональної сфери України потребує всебічного підходу до неї, з'ясування усіх притаманних їй рис і властивостей, специфічних особливостей. Зрозуміло, що з точки зору суспільної безпеки найпильніша увага має бути звернена на характер взаємин насамперед між національними меншинами і титульною нацією, а також між самими меншинами.

Сучасне суспільство живе в епоху глобалізації й еру високих інформаційних технологій, які відкривають величезні можливості для розвитку як усієї світової спільноти в цілому, так і окремих груп населення зокрема. Негативні наслідки розвитку сучасного суспільства можуть ускладнити вирішення ряду актуальних проблем, таких як: наростання соціальної і культурної дистанції, нерівномірність і нестабільність економічного розвитку, диспропорційного складу етнічних груп, маргіналізація і культурна уніфікація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із другої половини вісімдесятих і особливо в дев'яності роки провідним предметом дослідження соціальної психології та етноконфліктології стала проблема взаємин етнічного характеру, зокрема стосунків між пануючими у суспільстві етнічними групами і етнічними меншинами. До такого роду робіт треба в першу чергу віднести праці Е. Азара, Дж. Александера, Ф. Дюкса, Дж. Коуклі, Б. Оліарі, Р. Макгаррі, М. Рабі, Л. Рангараджана, Дж. Річардсона, М. Росса, Дж. Ротмана, Ж. Рубіна, К. Руперсінгхе, Т. Саати, Дж. Толанда й ін.

Вітчизняна етнічна психологія та етноконфліктологія у тій чи іншій мірі вивчали етнічні конфлікти і напрацювали чималий

обсяг емпіричних знань про етнічні меншини, етнорасові й етноконфесійні взаємини в різних країнах світу. Мова йде про роботи Ю.В. Бромлея, Е.А. Веселкіна, Л.М. Дробіжевої, І.І. Жигалова, В.І. Козлова, С.Я. Козлова, А.П. Корольової, М.Е. Крамарової, Е.М. Логінової, С.В. Михайлова, Ю.С. Оганисяна, М.І. Семиряги, В.А. Тишкова, С.А. Токарева, Н.Н. Чебоксарова й ін.

По-друге, це досить численний контингент фахівців в області національних відносин радянського періоду, які звернулися до вивчення етнічних конфліктів у силу різкого наростання етнічної напруженості й актуалізації багатьох раніше латентних етнічних конфліктів у нашій країні. У цьому зв'язку необхідно в першу чергу назвати імена Г. Агаєва, Ю.В. Арутюняна, Е.А. Баграмова, Т.Ю. Бурмистрової, М.Н. Губогло, Ю.Д. Дешерієва, В.Ф. Губіна, М.С. Джунусова, М.І. Ісаєва, К.Х. Ханазарова й інших.

Мета статті – визначити ступінь розробленості поняття етнічної меншини в міжетнічних взаєминах, форми її вивчення в наукових етноконфліктологічних розробках, проаналізувати основні методи впливу на стан розробки цієї проблеми у сучасних психологічних дослідженнях міжетнічних взаємин.

Ключовим у інтерпретації поняття «меншість» виступає уявлення про історичний зв'язок членів етнічної групи з певною територією та її етнічними кордонами (Малахов, Осипов, 2008). Етнічна меншина визначається як расова або етнічна група, яка містить в собі дві основні характеристики: кількісну, коли меншістю називається етнос, який проживає на одній території з іншим етносом, що становлять більшість; та психологічну, коли під меншістю розуміється етнос або якась частина суспільства, яка знаходиться в підлеглому положенні в ієрархії цього суспільства. Термін «меншість» має на увазі не тільки чисельність, але ієрархію суспільства.

Категорії етнічної більшості і етнічної меншини співвідносяться з нерівністю та дискримінацією, оскільки суттєвою рисою групи етнічної меншини, на думку Н. Смелзера, є те, що її члени піддаються дискримінації або несправедливого поводження через свої «недоліки». Етнічна більшість розуміється як група, спільнота людей, що володіють владою, великим впливом і основною частиною ресурсів країни, в якій вони проживають. (Смелзер, 1994).

О.П. Садохін зазначає, що до етнічних меншин (кількісна меншість) відносяться такі групи населення, які: чисельно менші, ніж етнічна більшість (титульна нація) в державі; знахо-

дяться в недомінуючому положенні; володіють етнокультурною специфікою і бажають зберегти її. В якості етнічних меншин можуть виступати: частина титульної нації, яка проживає на території іншої держави (етнічні діаспори); етнічні групи, розкидані по багатьох країнах і не мають своєї держави (цигани, курди); народи внутрішньої колонізації, тобто корінні народи, які опинилися чисельно менше приїжджого населення (евенки, чукчі, якути); етнічні групи, які влаштувалися на постійне місце проживання в результаті імміграції (Садохін, 2004).

Характерними ознаками етнічної меншості є такі особливості:

1) група підпорядковується іншій домінантній групі, меншина має менше влади і привілеїв; усвідомлюється своє підлегле становище в суспільстві;

2) група демонструє специфічне ставлення суспільства до них, не виключається дискримінація меншини зі сторони етнічної більшості, етнічні меншини обмежені у всьому тому, що є в даному суспільстві цінністю або благом;

3) етнічна меншість характеризується певними фізичними, психологічними та культурними ознаками;

4) члени групи отримують належність до етнічної меншини за правом народження, у спадщину від батьків, тобто незалежно від бажання і волі;

5) як правило, у групі укладаються внутрішньогрупові (ендогамні) шлюби між «своїми»;

6) статус етнічної меншини обмежує можливості соціального та культурного розвитку членів підлеглої групи і підвищення ними свого суспільного і соціального статусу (Хансен, Краг, 1996).

Отже, у зарубіжних наукових дослідженнях переважає теза про те, що всі суспільства, без винятку, є ієрархічно організованими структурами, в яких, принаймні, одна група контролює більшу частину ціннісних ресурсів, ніж інші групи (політична влада, земля, економічне багатство, можливості отримання освіти, доступ до медичної допомоги тощо). Групова ієрархія виявляється практично у всіх сферах суспільного життя. Однак не слід забувати, попереджають Т.Saguay, J.Dovidio, F.Pratto, що саме члени дискримінованих груп більш мотивовані на зміну їхнього status quo (Saguay, Dovidio, Pratto, 2008).

На думку Налчаджяна, етнічна меншість є елементом суспільства і одночасно стає різновидом соціальної меншості, яка за кількістю членів може перевершувати домінуючу групу. Пред-

ставлені в суспільстві групи «соціальної меншини» виділяються за такими ознаками: за расою, етнічністю, релігією та статтю. Щодо расових груп, в їх основу покладено фізичні ознаки: колір шкіри, колір і форма волосся і т.д. В основі етнічних груп відмінності щодо культури, традицій, звичаїв, самосвідомості, символіки і т.д. В основу релігійних груп покладені релігійні вірування і філософія. У статевих груп статева ознака є диференціуючою ознакою. Таким чином, слід розрізняти групи «соціальної меншості» та групи «етнічної меншості» (Налчаджян, 2004, С. 91).

Натомість Н. Tajfel розрізняє кількісну і психологічну меншість. Під психологічною меншістю (етнічною меншістю) розуміються такі етнічні чи расові групи, які підпорядковані домінантній групі, мають менше влади і привілеїв. «Психологічна меншість» – це частина суспільства, члени якої об'єднані один з одним за певною якістю, що оцінюється суспільством досить низько. Досить частими є випадки, коли психологічна меншість є кількісною більшістю, яка підпорядковується кількісній меншості (наприклад, жінки в більшості суспільств). У цьому випадку якісний принцип полягає у статусі групи в соціальній ієрархії суспільства. Отже, Tajfel ставить питання щодо основного критерію, який покладається в основу поняття «меншість»: положення в ієрархічній структурі суспільства, що визначається за кількісним принципом (численність населення) або якісний принцип, що формує ставлення до того чи іншого народу (Tajfel, 1999).

За твердженням Смелзер, група етнічної меншини – це не обов'язково менша за чисельністю група. «Це – низькостатусна група, члени якої за своїми фізичними або культурним особливостям відрізняються від інших членів суспільства і піддаються дискримінації» (Смелзер, 1994).

На думку Хансена і Крага статус і займане становище в соціальної диференціації суспільства є критеріями, на підставі яких може бути застосовано поняття «етнічна меншість» по відношенню до тієї чи іншої групи (Хансен, Краг, 1996).

Етнічна меншина в західній психології розуміється як група або групи, які не займають у складі населення панівного становища, володіють культурними, релігійними та/або мовними традиціями або особливостями, які вони прагнуть зберегти і значно відрізняються від традицій і особливостей іншої частини населення. Ч. Уеглі і М.Харріс наводять п'ять відмінних властивостей, якими характеризується етнічна меншина:

- меншини є підлеглими сегментами складних за своєю структурою спільнот;
- меншини володіють специфічними фізичними чи культурними особливостями, які не користуються повагою з боку північних сегментів суспільства;
- меншини є соціальними агрегатами, наділеними самосвідомістю і пов'язаними характерними для їхніх членів специфічними особливостями і специфічними обмеженнями у можливостях, що з них випливають;
- членство в меншості передається на основі походження, що дозволяє включати до його складу наступні покоління навіть у відсутності зовні легко помітних специфічних культурних або фізичних особливостей;
- члени меншини, добровільно або за необхідності, мають тенденцію вибирати собі шлюбного партнера в межах своєї групи.

Історія етнічних меншин, на думку G. De Vos, являє собою низку гірких конфліктів і компромісів, що виникають внаслідок примусового тиску, який домінуюча група робить на меншину для досягнення її лояльності. Деякі представники підлеглих груп прагнуть змінити закріплені за ними або приписані їм ідентифікації з низькими статусними позиціями на ідентифікації, більш близькі їм по духу і орієнтовані на майбутнє. «Тиск, що примушує до змін, вносить нестабільність в стратифіковані суспільства, які часто відповідають на це заходами стримування, іноді спрямованими на асиміляцію групи, швидше викликаючи її зникнення, ніж надаючи їй більшу автономію» (De Vos, 1982).

На думку Н. Касаткіної, соціальна нерівність етнічних груп, ізоляція груп етнічної меншини, супутні проблеми нетерпимості, дискримінації не тільки залишаються без належної уваги, оскільки часто важко знайти правильні шляхи визначення основних факторів, які впливають на зміст етнічних процесів (Касаткіна, 2004, С. 46–54).

Розглядаючи питання етнічної ворожнечі, Д. Горовіц вважає, що вона виникає з почуття невпевненості меншини, в праві більшості не зловживати владою, а також побоювань опинитися в самому не вигідному становищі в разі зміни режиму чи суспільного ладу. «Отже, сепаратизм являє собою превентивний захід меншини, який вирішив відокремитися завчасно, щоб згодом не погоджуватися на положення, яке тільки послаблює їхні нинішні позиції і значно ускладнює можливість подальшого відділення. Подібна ситуація – результат недовіри до обіцянок і зобов'язань влади» (Горовіц, 2000).

На думку D. Rothchild і D. Lake, в позиціонуванні меншини з одного боку, а більшості – з іншого, закладено механізм «стратегічного скрутного становища». Отже, проблема полягає в наступному: меншість не впевнена в тому, що більшість стане поважати інтереси меншості. Тобто, поки більшість зацікавлена і впевнена у своєму домінуванні над меншістю, вона дійсно не буде поважати і рахуватися з її інтересами. Займаючи позицію домінування над етнічною меншиною, більшість вважає, що зможе контролювати можливий опір меншості, тоді в цьому випадку немає необхідності йти на поступки меншості (Rothchild, Lake, 1996). Безумовно, що це питання потребує узгоджених і послідовних дій між усіма учасниками, що становлять етнічну структуру сучасного суспільства.

Висновки. Отже, етнічна толерантність – це засіб боротьби з упередженнями та стереотипами, запобігання конфліктам, формування коаліцій між різними етнокультурними спільнотами. Важливість етнічної толерантності підсилюється тією обставиною, що у більшості ситуацій протистоять не етноси самі по собі, а представники цих етносів. До того ж у добу глобалізації, коли кордони між державами стають умовними, зростає значення міжетнічної взаємодії. Діалог представників різних етносів просто необхідний, а толерантність суспільства в просторі громадянського буття – це перш за все запорука стабільності й успіху проведених у суспільстві реформ.

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є вивчення, систематизація та аналіз соціопсихологічних причин, умов перебігу, особливостей та психологічних наслідків міжнаціональних конфліктів, що мали місце в Україні та світі впродовж останніх століть. Створена на основі фактичного матеріалу цілісна модель міжетнічного конфлікту, яка описує формування, розвиток та загострення міжетнічного конфлікту, дасть можливість у подальших дослідженнях стати фактичним матеріалом при формуванні теоретичних основ психологічних засобів попередження та врегулювання міжетнічних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Бетти, Э. Толерантность – дорога к миру [Текст] / Риэрдон Э. Бетти. – М. : Бонфи, 2001. – 304 с.
2. Иванова, Н. Л. Идентичность и толерантность: соотношение этнических и профессиональных стереотипов [Текст] / Н. Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2004. – № 6. – С. 54–63.

3. Коростелина К. В. Социальная идентичность и конфликт / К. В. Коростелина. – Симферополь, 2003. – 359 с.
4. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 389 с.
5. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М. : Институт психологии РАН, 1999. – 320 с.
6. Toft M. The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory / M. Toft. – Princeton University Press, 2005. – 256 p.
7. Matsumoto D. Culture and Psychology (Introduction to Multicultural Psychology) / D. Matsumoto. – Cengage Learning, 2012. – 544 p.
8. Sjeff Ederveen, Paul Dekker, Albert Horst. Destination Europe. Immigration and Integration in the European Union / Ederveen Sjeff, Dekker Paul, Horst Albert . – Amsterdam, 2000. –270 p.
9. William T. Johnsen. Pandora's box reopened: ethnic conflict in Europe and its implications / Johnsen William T. // Strategic Studies. – December, 1999. – 250 p.
10. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / H. Tajfel. – Cambridge University Press. – 384 p.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Betti, Je. Tolerantnost' – doroga k miru [Tekst] / Rijerdon Je. Betti. – М. : Bonfi, 2001. – 304 s.
2. Ivanova, N. L. Identichnost' i tolerantnost': sootnoshenie jetnicheskikh i professional'nyh stereotipov [Tekst] / N. L. Ivanova // Voprosy psihologii. – 2004. – № 6. – S. 54–63.
3. Korostelina K. V. Social'naja identichnost' i konflikt / K. V. Korostelina. – Simferopol', 2003. – 359 s.
4. Soldatova G.U. Psihologija mezhjetnicheskoy naprjazhennosti / G. U. Soldatova. – М. : Smysl, 1998. – 389 s.
5. Stefanenko T.G. Jetnopsihologija / T. G. Stefanenko. – М. : Institut psihologii RAN, 1999. – 320 s.
6. Toft M. The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory / M. Toft. – Princeton University Press, 2005. – 256 p.
7. Matsumoto D. Culture and Psychology (Introduction to Multicultural Psychology) / D. Matsumoto. – Cengage Learning, 2012. – 544 p.
8. Sjeff Ederveen, Paul Dekker, Albert Horst. Destination Europe. Immigration and Integration in the European Union / Ederveen Sjeff, Dekker Paul, Horst Albert. – Amsterdam, 2000. – 270 p.

9. William T. Johnsen. Pandora's box reopened: ethnic conflict in Europe and its implications / Johnsen William T. // Strategic Studies. – December, 1999. – 250 p.
10. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / H. Tajfel. – Cambridge University Press. – 384 p.

Received February 23, 2017

Revised March 20, 2017

Accepted April 24, 2017

УДК 159.9.072

Н. В. Сміла

natalya_smelaya@merck.com

Особистісні фактори становлення психологічної готовності майбутніх медиків до професійної діяльності

Smila N. V. Personal factors of development of future doctors' psychological readiness for professional activities / N. V. Smila // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 37. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 423–433.

N. V. Smila. Personal factors of development of future doctors' psychological readiness for professional activities. The article presents the results of research on personal factors that influence the development of future doctors' readiness for professional work.

It is shown that readiness for professional activities is a complex integrative formation reflecting the level of development of professionally important qualities and abilities of a specialist. The active stage of the formation of psychological readiness includes the stages of choosing a profession, entering the professional training, adapting to professional training, adapting to professional activities.

It is determined that personal factors influence the development of readiness for professional activities at each stage of professional growth. At the first stage, students demonstrate a reduced level of will, attention, intelligence, communicative and organizational abilities. Leading factors of development are: the introduction to training, the assimilation of pro-